Mellan Stockholms kommun, nedan kallad **Kommunen** (organisationsnummer 212000-0142), och Stockholms läns landsting (organisationsnummer 212000-0016), nedan kallad **SLL**, har träffats följande

SIDOAVTAL 1

TILL GENOMFÖRANDEAVTAL FÖR TUNNELBANA

§ 1 INLEDNING

Parterna i 2013 års Stockholmsöverenskommelse har gemensamt tecknat följande avtal:

- Huvudavtal, 2014
- Delprojektavtal, ett per delprojekt, 2014
- Tilläggsavtal, 2017
- Genomförandeavtal, ett per delprojekt, 2017

De hittills tecknade avtalen har alla fortsatt giltighet och äger företräde framför sidoavtalet.

I Genomförandeavtal för tunnelbana anges att ytterligare separata avtal kommer att behöva träffas för tunnelbanans utbyggnad, såsom avtal avseende permanenta och tillfälliga markupplåtelser. Parterna emellan kompletterar detta sidoavtal samtliga tre genomförandeavtal på så vis att sidoavtalet förtydligar vissa i genomförandeavtalen angivna principer och villkor samt reglerar samordningsrutiner och andra frågor som lämnats öppna i tidigare avtal.

Förtydliganden och kompletteringar framgår av § 2. Sidoavtalet avser inte att förändra Parternas åtaganden enligt genomförandeavtalen gentemot annan kommun.

I sidoavtalet kallas SLL och Staden gemensamt för **Parterna.** Genomförandeavtalen benämns **Avtalet**. I övrigt används samma definitioner som i genomförandeavtalen.

§ 2 FÖRTYDLIGANDEN OCH TILLÄGG

I den vänstra kolumnen återges i sin helhet nuvarande lydelse av berörd punkt i Avtalet. Om punkten är ny anges detta.	I den högra kolumnen anges ny kompletterad lydelse av berörd punkt. Förtydliganden och tillägg är understrukna.
1.3 Kommande avtal mellan Parterna Detta avtal reglerar principer och är av övergripande karaktär. Parterna konstaterar att ytterligare och mer specifika avtal kommer att behöva tecknas för tunnelbanans utbyggnad, såsom avtal avseende permanenta och tillfälliga markupplåtelser.	**1.3 Kommande avtal mellan Parterna** Detta avtal reglerar principer och är av övergripande karaktär. Parterna konstaterar att ytterligare och mer specifika avtal kommer att behöva tecknas för tunnelbanans utbyggnad, såsom: 1. Avtal avseende permanenta och tillfälliga markupplåtelser. 2. Avtal om samordning med Kommunens exploaterings- och/eller anläggningsprojekt. Vid behov kan även ytterligare sidoavtal behöva tecknas.
3.2 Ekonomi Parterna har i ett särskilt tilläggsavtal till Huvudavtalet närmare reglerat ekonomiska frågor, inklusive uppdaterad betalningsplan, för tunnelbaneutbyggnaden. Produktions- och byggherrekostnaderna för Delprojektet är beräknade till [specifikt per delprojekt] miljoner kronor, i prisnivå januari 2016.	**3.2 Ekonomi** Parterna har i ett särskilt tilläggsavtal till Huvudavtalet närmare reglerat ekonomiska frågor, inklusive uppdaterad betalningsplan, för tunnelbaneutbyggnaden. Produktions- och byggherrekostnaderna för Delprojekten är beräknade till: • 3 310 miljoner kronor för tunnelbana till Barkaby • 13 200 miljoner kronor för tunnelbana till Nacka och söderort • 4 150 miljoner kronor för tunnelbana via Hagastaden till Arenastaden , i prisnivå januari 2016. Genomförandet bekostas med projektmedel. Detta inkluderar, men är ej begränsat till, kostnader för planering och genomförande av Delprojektet och arbeten som behöver göras i Kommunens anläggningar och mark med anledning av

	genomförandet. För det fall Kommunen ska bära viss kostnad utöver medfinansering av projektmedel anges detta i tidigare tecknade avtal eller i detta sidoavtal. Med undantag för hantering som omfattas av Kommunens myndighetsutövning eller hantering av nödvändiga tillstånd eller lov ska Kommunen bära kostnader för egen personals deltagande enligt nedan: - Granskning av handlingar - Deltagande i de samordningsgrupper och arbetsmöten som FUT kallar till - Framtagande av avtal och personals deltagande vid hantering av befintliga nyttjanderätter såsom den är beskriven under p. 4.2.1 *Befintliga nyttjanderätter* - Godkännanden gällande kommunens mark i egenskap av fastighetsägare - Deltagande vid syn. För hantering av träd och vegetation gäller punkt 4.2.5.
4.1.5 Övriga tillstånd och anmälningar SLL ansvarar för att inhämta de tillstånd och dispenser som kan krävas för undersökningar och ingrepp i skyddade natur- eller kulturmiljöer. SLL ansvarar även för att övriga tillstånd inhämtas såsom schaktlov, trafikanordningsplaner, polistillstånd för användande av allmän plats och dylikt.	**4.1.5 Övriga tillstånd och anmälningar** SLL ansvarar för att inhämta de tillstånd och dispenser som kan krävas för undersökningar och ingrepp i skyddade natur- eller kulturmiljöer. SLL ansvarar även för att övriga tillstånd inhämtas såsom schaktlov, trafikanordningsplaner, polistillstånd för användande av allmän plats och dylikt. Erforderliga tillstånd bekostas med Projektmedel.
4.2 Principer för markanspråk m.m. I detta avsnitt regleras principer för tillfälligt och permanent markanspråk i fastigheter som ägs eller på annat sätt förfogas över av Kommunen. Kommunerna ska verka för att samma principer även ska gälla fastigheter som ägs av eller upplåtits med tomträtt till bolag majoritetsägda av Kommunerna. SLL ansvarar för att ta i anspråk mark,	**4.2 Principer för markanspråk m.m.** I detta avsnitt regleras principer för tillfälligt och permanent markanspråk i fastigheter som ägs eller på annat sätt förfogas över av Kommunen. Kommunen ska verka för att samma principer även ska gälla fastigheter som ägs av eller upplåtits med tomträtt till bolag majoritetsägda av Kommunen. SLL ansvarar för att ta i anspråk mark, utrymme, rättigheter, anläggningar m.m. som behövs för att

utrymme, rättigheter, anläggningar m.m. som behövs för att genomföra utbyggnaden av tunnelbanan och vidmakthålla tunnelbaneanläggningarna. Ersättningar som uppkommer i samband med markåtkomst m.m. enligt ovan finansieras med Projektmedel. Parterna är överens om att upprätta separata avtal för att reglera erforderliga överlåtelser/upplåtelser när lokalisering av spårtunnlar, uppgångar, schakt, arbetsområden, resenärsservice m.m. beslutats. Parterna är medvetna om att överenskommelser kan behöva träffas med fastighetsägare eller tomträttshavare, som inte är part i detta avtal. Detta kan komma att påverka Delprojektet.	genomföra utbyggnaden av tunnelbanan och vidmakthålla tunnelbaneanläggningarna. Ersättningar som uppkommer i samband med markåtkomst m.m. enligt ovan finansieras med Projektmedel. Parterna är överens om att upprätta separata avtal för att reglera erforderliga överlåtelser/upplåtelser när lokalisering av spårtunnlar, uppgångar, schakt, arbetsområden, resenärsservice m.m. beslutats. Mark och utrymme får inte ianspråktas innan nyttjanderättsavtal, servitut eller annan överenskommelse tecknats. Parterna är medvetna om att överenskommelser kan behöva träffas med fastighetsägare eller tomträttshavare, som inte är part i detta avtal. Detta kan komma att påverka Delprojekten.
4.2.1 Tillfälligt markanspråk *Arbetsområden och etableringsytor* Kommunerna ska i möjligaste mån upplåta erforderlig mark för arbetsområden och etableringsytor. Upplåtelsen ska vara vederlagsfri. SLL ska sträva efter att minimera utrymmena för etableringar i såväl tid som rum. Vid upplåtelse av allmän platsmark erfordras regelmässigt polistillstånd.	**4.2.1 Tillfälligt markanspråk** *Arbetsområden och etableringsytor* Kommunen ska i möjligaste mån upplåta erforderlig mark för arbetsområden och etableringsytor. Upplåtelsen ska vara vederlagsfri. I det fall upplåtelse medför kostnad eller skada för Kommunen ska dock denna ersättas av SLL. Med skada avses inte ersättning för utebliven vinst under upplåtelsetiden. SLL ska sträva efter att minimera utrymmena för etableringar i såväl tid som rum. Tillfälliga ytor för byggandet av tunnelbanan anges i huvudsak i järnvägsplan. Parterna emellan ska dock nyttjandet regleras i nyttjanderättsavtal. SLL äger inte ianspråkta markområde eller utrymme i vidare omfattning, på annat sätt eller för längre tid än vad som framgår av nyttjanderättsavtal. Nyttjanderättsavtalen ska utformas i huvudsak enligt mall i **bilaga 1**. Utgångspunkten för upplåtelserna ska vara de tillfälliga ytor som anges i järnvägsplan. Parterna är dock medvetna om att de tillfälliga markanspråk som följer av järnvägsplanen kan behöva samordnas med pågående eller planerade stadsbyggnadsprojekt,

	befintlig trafik/gc-trafik eller annan allmännyttig verksamhet varför ytorna i tid och omfattning kan behöva ändras i förhållande till järnvägsplan och/eller samnyttjas. Det är båda Parters ansvar att inför ingåendet av nämnda avtal konkretisera om några särskilda restriktioner och hänsynstaganden ska gälla för platsen. Intentionen är att nyttjanderättsavtalen ska tecknas innan SLL skickar ut förfrågningsunderlag inför upphandling. För det fall detta av tidsmässiga skäl inte är möjligt ska nyttjanderättsavtal tecknas senast innan SLL:s tilldelningsbeslut. SLL är medvetna om att Kommunen i sådana fall levererar platsspecifika förutsättningar efter att förfrågningsunderlag skickats ut och att de slutliga ytorna kan avvika från vad SLL angett i förfrågningsunderlagen. SLL bör i förfrågningsunderlagen formulera erforderliga villkor till undvikande av att eventuella justeringar föranleder kostnadsökningar. Arbetet med nyttjanderättsavtal ska i övrigt i huvudsak följa processbeskrivningen i **bilaga 2**. Vid upplåtelse av allmän platsmark erfordras regelmässigt polistillstånd. För det fall polistillstånd inte skulle erfordras m.a.a. att ytan omfattas av järnvägsplan ska Parterna istället träffa nyttjanderättsavtal. Om inget annat avtalas mellan Parterna ska de tillfälliga markanspråken anpassas så att kraven på framkomlighet och tillgänglighet som anges i Stockholms stads tekniska handbok http://foretag.stockholm.se/tekniskhandbok, nedan kallad teknisk handbok, uppnås. SLL ska stå för drift och underhåll inom ianspråktagna ytor. Där ytornas utbredning innebär att omkringliggande ytor inte är möjliga att drifta och underhålla av Kommunen ska SLL utföra och bekosta detta. Detta ska regleras i de nyttjanderättsavtal som upprättas. SLL förbinder sig att, i det fall byggetableringsområden skulle behöva ändras i omfattning, i god tid före byggstart samråda med

	Kommunen om vilka ytor som behövs för byggetablering i samband med genomförandet av Projektet och under hur lång tid dessa behövs. Ändringar får inte vidtas om inte detta godkänts av Parterna genom tillägg till nyttjanderättsavtal. *Befintliga nyttjanderätter* Kommunen ska på begäran av SLL tillhandahålla SLL information om vilka nyttjanderättshavare och kontraktsförutsättningar som föreligger. Kommunen ska tillsammans med FUT ta fram rutiner i syfte att förhindra att nya upplåtelser, som kan komma att påverka tunnelbanans utbyggnad, sker inom de ytor som avses användas för tunnelbanans utbyggnad enligt järnvägsplan. Om tillfällig yta redan är upplåten med nyttjanderätt till annan ska Kommunen om möjligt genomföra uppsägningar av nyttjanderättshavare eller, om uppsägning inte är aktuell, inleda förhandlingar om frivilliga överenskommelser med berörda nyttjanderättshavare. SLL ansvarar därefter för att aktivt driva förhandlingarna om ersättning, avflyttning, återställande m.m. med berörda nyttjanderättshavare i samband med uppsägning eller, om sådan av någon anledning inte görs, frivillig överenskommelse, biträdd av Kommunen. Parterna är medvetna om att SLL inte kan förhandla om Kommunens nyttjanderätter och markupplåtelser med bindande verkan, varför Kommunen åtar sig att vara SLL aktivt behjälplig och löpande hantera den interna förankring och beslutsprocess som krävs inom Kommunen. SLL ska vid behov upprätta förslag till överenskommelse om avflyttning, ersättning m.m. med nyttjanderättshavaren och/eller fastighetsägaren med utgångspunkt i gällande avtal mellan nyttjanderättshavaren och Kommunen. Sådan överenskommelse ska träffas skriftligen mellan Kommunen och berörd part samt godkännas av SLL vad avser eventuell ersättning. Om nyttjanderättshavare efter uppsägning inleder domstolsprocess mot Kommunen med anledning av uppsägningen ansvarar SLL för samtliga Kommunens rättegångskostnader i processen. SLL svarar därutöver för den ersättning Kommunen kan tvingas utge till nyttjanderättshavare och/eller

	fastighetsägare med anledning av uppsägning, frivillig uppgörelse eller enligt domstols dom. Kommunen ska hålla SLL informerade om förevarande tvister och ersättning ska godkännas av SLL innan överenskommelse om förlikning ingås. *Olovligt ianspråktagen mark* För det fall mark som SLL ska nyttja är olovligt ianspråktagen av annan än nyttjanderättshavare ska Kommunen om möjligt, och om SLL saknar rättsliga möjligheter därtill, ansöka om handräckning. SLL ska i sådant fall med projektmedel stå Kommunens uppkomna kostnader härför såsom processkostnader, städning/rivning och andra kostnader i samband med verkställighet och för nedlagd tid av Kommunens egen personal. SLL är medveten om att ansvarig förvaltning i Kommunen beror på om det är parkmark (stadsdel), annan offentlig plats (trafikkontoret) eller icke planlagd mark (exploateringskontoret). *Mark för tillfällig vistelse* Kommunen ska i möjligaste mån upplåta markområden till SLL för etablering av paviljonger för tillfällig vistelse för dem som störs av tunnelbanebygget. SLL ska i god tid informera Kommunen om behovet av paviljonger samt samråda med Kommunen om lämpliga platser för dessa. Markområdena bör ligga i närheten av de områden där dem som erbjuds nyttja paviljongerna normalt bor. Upplåtelsen av markområdena ska vara vederlagsfri. I det fall upplåtelse medför kostnad eller skada för Kommunen ska denna ersättas av SLL. Med skada avses inte utebliven vinst under upplåtelsetiden. SLL ska lämna tillbaka samt återställa områdena så snart behovet av paviljonger inte längre finns. Nyttjanderättsavtal alternativt polistillstånd för upplåtelse av allmän platsmark ska tecknas/sökas för dessa markområden innan marken tillträds. *Markundersökningar* Kommunen medger att SLL får nyttja Kommunens mark- och vattenområde för att utföra markundersökningar och installera grundvattenrör samt mätpunkter, utan ersättning. Samråd angående placering ska ske med
Mark för tillfällig vistelse Kommunerna ska i möjligaste mån upplåta markområden till SLL för etablering av paviljonger för tillfällig vistelse för dem som störs av tunnelbanebygget. Markområdena bör ligga i närheten av de områden där dem som erbjuds nyttja paviljongerna normalt bor. Upplåtelsen av markområdena ska vara vederlagsfri. SLL ska lämna tillbaka samt återställa områdena så snart behovet av paviljonger inte längre finns.	

Markundersökningar Kommunerna medger att SLL får nyttja Kommunernas mark- och vattenområde för att utföra markundersökningar och installera grundvattenrör, utan ersättning. Samråd angående placering ska ske med Kommunerna. SLL ansvarar för att erforderliga myndighetstillstånd inhämtas. Parterna ska i så stor utsträckning som möjligt samverka kring mätdata och resultat från undersökningar enligt ovan, på så sätt att data och resultat görs tillgängliga för alla Parter. SLL bekostar eventuell flytt av grundvattenrör och därtill sammanhängande kostnader. Kommunen ska i den mån det är möjligt tillhandahålla likvärdig plats.	Kommunen. Beträffande allmän platsmark ska mätpunkter, grundvattenrör samt sättningsdubbar läggas in i stadens ”Gatuwebb” och för ianspråktagande av övrig mark ska ett godkännande, exempelvis via mail, inhämtas från områdesansvarig på exploateringskontoret. På mark med känd nyttjanderättshavare ska SLL inhämta godkännande från denna. SLL ansvarar för att erforderliga myndighetstillstånd inhämtas. Parterna ska i så stor utsträckning som möjligt samverka kring mätdata och resultat från undersökningar enligt ovan, på så sätt att data och resultat görs tillgängliga för alla Parter. SLL bekostar eventuell flytt av mätpunkter och grundvattenrör och därtill sammanhängande kostnader. Kommunen ska i den mån det är möjligt tillhandahålla likvärdig plats.
4.2.2 Permanent markanspråk Det permanenta markanspråket omfattar i huvudsak spårtunnlar med tillhörande anläggningar såsom uppgångar, rulltrappsschakt, biljetthallar inklusive begränsade ytor för resenärsservice, ventilations- och tryckutjämningsschakt, räddnings-, arbets- och servicetunnlar m.m., samt skyddszoner. Områdena preciseras i järnvägsplan och detaljplan.	**4.2.2 Permanent markanspråk** Det permanenta markanspråket omfattar i huvudsak spårtunnlar med tillhörande anläggningar såsom uppgångar, rulltrappsschakt, biljetthallar inklusive begränsade ytor för resenärsservice, ventilations- och tryckutjämningsschakt, räddnings-, arbets- och servicetunnlar m.m., samt skyddszoner. Områdena preciseras i järnvägsplan och detaljplan. Slutlig avgränsning av servitutsområdena och skyddszoner utformas gemensamt i överenskommelse/er fastighetsreglering (servitut). Utgångspunkten för överenskommelserna är att servitutet i huvudsak ska ha den utbredningen som framgår av järnvägsplanens plankartor. Parterna är dock medvetna om att det vid vissa beröringspunkter mellan tunnelbanan och befintlig/planerad bebyggelse/allmänna anläggningar och på andra platser, t.ex. där tunnelbanans skyddszon konkurrerar med annan underjordisk infrastruktur eller kommunalt intresse, kan bli aktuellt att ändra markanspråkets omfattning i

	förhållande till järnvägsplanen. Se vidare under rubriken *Fastighetsbildning*. SLL ska vid överenskommelsens tecknande medges tillträde till mark och utrymme enligt järnvägsplan för att påbörja byggnation med tider enligt huvudtidplan. *Markanspråk utanför järnvägsplanen* För skrapgaller, skärmtak och trafikskyltar och dylika anordningar som behövs för tunnelbaneanläggningen men som inte hanteras i järnvägsplanen ska servitut bildas genom lantmäteriförrättning med utgångspunkt i överenskommelse om fastighetsreglering som tecknas mellan parterna. *Förbehåll vid överlåtelse eller upplåtelse av fastighet* Kommunen ska vid upplåtelse av tomträtt eller överlåtelse av fastighet som berörs av permanent markanspråk göra förbehåll om tunnelbanans utbyggnad samt dess behov av mark och utrymme samt ingångna avtal om vattenrättslig rådighet. SLL ska vara Kommunen behjälplig med framtagande av texter till avtal jämte eventuella ritningar och beskrivningar som preciserar markanspråket och byggnation i förhållande till tunnelbanan. *Upplåtelseform* Det permanenta markanspråket i mark som ägs av Kommunen ska upplåtas till SLL med servitutsrätt, i första hand officialservitut och i andra hand avtalsservitut om inte annat avtalas. Servitut för utbyggnaden ska i första hand kopplas till av SLL ägda fastigheter. Om SLLs befintliga fastigheter inte kan användas som förmånsfastigheter åligger det Parterna att gemensamt och i samförstånd tillse att SLL erhåller en erforderlig och lämplig förmånsfastighet, till vilka servituten kan kopplas. *Servitutsbestämmelse* Servituten ska huvudsakligen ha följande innebörd. *”Rätt att inom servitutsutrymmet anlägga, använda, underhålla och förnya anläggningar, byggnader, tunnlar, bergrum, schakt, skyddsanordningar och andra anordningar för tunnelbaneändamål och därtill kompletterande ändamål [ev. med exemplifierande tillägg ”såsom ledningsförläggningar, resenärsservice av begränsad omfattning och skyltar”].*
Upplåtelseform Det permanenta markanspråket i mark som ägs av Kommunerna ska upplåtas till SLL med servitutsrätt, i första hand officialservitut och i andra hand avtalsservitut om inte annat avtalas. Servitut för utbyggnaden ska i första hand kopplas till av SLL ägda fastigheter. Om SLLs befintliga fastigheter inte kan användas som förmånsfastigheter åligger det Parterna att gemensamt och i samförstånd tillse att SLL erhåller en erforderlig och lämplig förmånsfastighet, till vilka servituten kan kopplas. *Servitutsbestämmelse*	

Servituten ska huvudsakligen ha följande innebörd. *”Rätt att inom servitutsutrymmet anlägga, använda, underhålla och förnya anläggningar, byggnader, tunnlar, bergrum, schakt, skyddsanordningar och andra anordningar för tunnelbaneändamål och därtill kompletterande ändamål [ev. med exemplifierande tillägg ”såsom ledningsförläggningar, resenärsservice av begränsad omfattning och skyltar”].* *Ägaren av belastad fastighet får inte inom servitutsutrymmet, utan medgivande från ägaren av förmånsfastigheten, utföra schaktning, sprängning, pålning, borrning eller andra ingrepp eller arbeten. Avseende åtgärder inom skyddszonen ska sådant medgivande lämnas om utredning visar att åtgärden inte riskerar att skada förmånsfastighetens anläggnings bestånd och fulla användbarhet. Ägaren av förmånsfastigheten ska vid sådan utredning tillhandahålla tekniskt underlag utvisande de åtgärder som förmånsfastighetens ägare utfört inom skyddszonen samt annat tekniskt underlag gällande skyddszonen som ägaren har kännedom om och som är relevant för åtgärdens utförande.* *Restriktionerna ovan inskränker inte ägaren av belastad fastighets rätt att bibehålla, använda, underhålla och i övrigt förvalta befintlig byggnad eller anläggning inom servitutsutrymmet. Sådana åtgärder måste dock anmälas till förmånsfastighetens ägare innan de utförs.”* *Ersättningsprincip* Områden och utrymmen som behövs för det permanenta markanspråket och som preciseras i järnvägsplanen ska upplåtas till SLL utan ersättning. *Fastighetsbildning* SLL ansöker om fastighetsbildning. Förrättningskostnaderna bekostas av Projektmedel. För framtagande av underlag	*Ägaren av belastad fastighet får inte inom servitutsutrymmet, utan medgivande från ägaren av förmånsfastigheten, utföra schaktning, sprängning, pålning, borrning eller andra ingrepp eller arbeten. Avseende åtgärder inom skyddszonen ska sådant medgivande lämnas om utredning visar att åtgärden inte riskerar att skada förmånsfastighetens anläggnings bestånd och fulla användbarhet. Ägaren av förmånsfastigheten ska vid sådan utredning tillhandahålla tekniskt underlag utvisande de åtgärder som förmånsfastighetens ägare utfört inom skyddszonen samt annat tekniskt underlag gällande skyddszonen som ägaren har kännedom om och som är relevant för åtgärdens utförande.* *Restriktionerna ovan inskränker inte ägaren av belastad fastighets rätt att bibehålla, använda, underhålla och i övrigt förvalta befintlig byggnad eller anläggning inom servitutsutrymmet. Sådana åtgärder måste dock anmälas till förmånsfastighetens ägare innan de utförs.”* *Ersättningsprincip* Områden och utrymmen som behövs för det permanenta markanspråket och som preciseras i järnvägsplanen ska upplåtas till SLL utan ersättning. *Fastighetsbildning* SLL ansöker om fastighetsbildning. Förrättningskostnaderna bekostas av Projektmedel. För framtagande av underlag för förrättningarna ansvarar SLL. <u>En generell ansökan om fastighetsbildning (servitutsupplåtelse) är sedan tidigare av SLL inlämnad till lantmäterimyndigheten i Stockholms kommun. Denna ska dock preciseras innan den kan läggas till grund för beslut. Sådan precisering avseende Kommunens mark sker genom att Parterna tecknar överenskommelser om fastighetsreglering. Sådana överenskommelser ska som huvudprincip lämnas in till lantmäterimyndigheten så snart järnvägsplanen har vunnit laga kraft.</u> <u>I de fall då slutlig avgränsning av servitutsområdena inklusive skyddszoner inte kan göras i tid, t.ex. i avvaktan på projektering av planerad bebyggelse eller</u>

för förrättningarna ansvarar SLL. SLL äger inte utan Kommunernas medgivande ansöka om fastighetsbildningsåtgärd som innebär att mark som innehas av Kommunerna överförs till av SLL eller SL ägd fastighet. *Tomträtter* Om kommunägda fastigheter, upplåtna med tomträtt, helt eller delvis behöver tas i anspråk för permanent behov ska SLL ensamt svara för inlösenförfarandet. Kostnaden finansieras med Projektmedel. Kommunerna ska så långt möjligt verka för att fastighetsbildning kan ske i de tomträtter där Kommunerna, eller annan juridisk person som Kommunerna har ett väsentligt inflytande över, är tomträttshavare.	annat fall då parterna behöver ytterligare tid för att enas om avgränsningen, ska en - icke komplett - överenskommelse tecknas och inges. Komplettering med ritningsbilagor ska ske när Parterna enats om slutlig avgränsning dock senast innan en ev. överlåtelse sker. Parterna är överens om att ritningsbilagor inte får inges, och att part inte ensidigt får begära att lantmäteriet avgör ärende, förrän Parterna enats om slutlig avgränsning. Parternas avsikt är att ha kommit överens om och inkommit med kompletteringar innan överlämning av projektet för driftsättning. SLL äger inte utan Kommunens medgivande ansöka om fastighetsbildningsåtgärd som innebär att mark som innehas av Kommunen överförs till SLL eller SL ägd fastighet. *Tomträtter* Om kommunägda fastigheter, upplåtna med tomträtt, helt eller delvis behöver tas i anspråk för permanent behov ska SLL ensamt svara för inlösenförfarandet. Kostnaden finansieras med Projektmedel. Kommunen ska så långt möjligt verka för att fastighetsbildning kan ske i de tomträtter där Kommunen eller annan juridisk peson som Kommunen har ett väsentligt inflytande över, är tomträttshavare. I de fall åtkomst erfordras i byggnad inom kommunägd fastighet upplåten med tomträtt ska servitut upplåtas i tomträtten, i första hand med stöd av lag om byggande av järnväg alternativt expropriationslagen. Sådant servitut upplåts genom förfarande i domstol. SLL har huvudansvaret för förhandlingar med respektive tomträttshavare, framtagande av förslag till erforderliga avtal samt ansvar för att initiera och bedriva erforderliga domstolsprocesser. Det åligger dock Kommunen att teckna erforderliga tilläggsavtal till tomträttsavtal med respektive tomträttshavare. Överenskommelser om servitutsupplåtelser som SLL tecknar med tomträttshavare ska underställas Kommunen för godkännande. SLL ska ersätta Kommunen för eventuella ersättningsanspråk såsom jämkning eller anspråk i

	annan form som tomträttshavaren kan komma rikta mot Kommunen med anledning av Projektet. Ansvaret omfattar inte utebliven intäkt för mark eller utrymme som Staden upplåtit till SLL. Om tomträttshavaren ställer anspråk mot Kommunen ska Kommunen omgående transportera anspråken vidare till SLL. SLL ska hålla Kommunen informerad om detta.
4.2.3 Infiltrationsanläggningar, grundvattenrör m.m. Kommunerna ska om möjligt bistå SLL med erforderlig mark för infiltrationsanläggningar, grundvattenrör och anläggningar för bortledande av grundvatten. Parterna ska samråda angående anläggningarnas placering. SLL ska äga och driva anläggningarna. Upplåtelsen av marken ska ske utan ersättning. Parterna ska i så stor utsträckning som möjligt samverka kring mätdata och resultat från undersökningar enligt ovan, på så sätt att data och resultat görs tillgängliga för alla Parter.	**4.2.3 Infiltrationsanläggningar, grundvattenrör m.m.** Kommunen ska om möjligt bistå SLL med erforderlig mark för infiltrationsanläggningar, grundvattenrör och anläggningar för bortledande av grundvatten. Parterna ska samråda angående anläggningarnas placering och utformning. Om Kommunen så begär ska infiltrationsanläggningar om möjligt placeras under mark. SLL ska äga och driva anläggningarna. Upplåtelsen av marken ska ske utan ersättning. När definitivt läge bestämts för infiltrationsanläggarna och anläggningar för bortledande av grundvatten ska ett nyttjanderättsavtal (temporär anläggning) eller överenskommelse om fastighetsreglering för servitut(permanent anläggning på kvartersmark) för varje anläggning upprättas mellan SLL och Kommunen. SLL ansvarar för planering, projektering, skaffar vederbörliga myndighetstillstånd, såsom schaktlov och polistillstånd samt upprättande av trafikanordningsplan samt bygger infiltrationsanläggningarna och anlägger grundvattenrören. SLL ansvarar för att kontakta berörda ledningsägare och skriva erforderliga avtal som behövs för teknisk försörjning till anläggningarna. Parterna ska i så stor utsträckning som möjligt samverka kring mätdata och resultat från undersökningar enligt ovan, på så sätt att data och resultat görs tillgängliga för alla Parter. Om Kommunen bedriver vattenverksamhet som påverkar samma grundvattenmagasin som den planerade tunnelbanan ska Parterna samverka

SLL bekostar eventuell flytt av grundvattenrör och därtill sammanhängande kostnader. Kommunen ska i den mån det är möjligt tillhandahålla likvärdig plats. Om Kommunerna bedriver vattenverksamhet som påverkar samma grundvattenmagasin som den planerade tunnelbanan ska Parterna samverka avseende infiltrationen i området.	avseende infiltrationen i området. Utsatta mätpunkter ska sammanställas i digitala kartor vilka löpande inrapporteras till kommunen. Rapporteringen av mätpunkter på allmän platsmark sker via ”Gatuarbeten Webb”. Mätpunkter på kvartersmark och icke detaljplanelagd mark ska godkännas av områdesansvarig på exploateringskontoret. SLL bekostar eventuell flytt av grundvattenrör, mätpunkter samt infiltrationsanläggningar och därtill sammanhängande kostnader. Kommunen ska i den mån det är möjligt tillhandahålla likvärdig plats. Vid flytt ska gällande avtal upphöra att gälla och likvärdiga tecknas för nya överenskomna placeringar med i huvudsak samma villkor som de ursprungliga avtalen.
4.2.5 Träd och vegetation Innan byggstart ska Parterna gemensamt inspektera sådana träd och annan vegetation som ska bevaras och som kan beröras av genomförandet. Vid denna inspektion ska status och eventuella skyddsåtgärder för berörda träd och vegetation säkerställas**.**	**4.2.5 Träd och vegetation** Arbeten i närheten av träd och vegetation ska ske med tillämpning av Kommunens hanteringsordning redovisad i **bilaga 3**, om skydd, återställande och viten för befintlig vegetation i samband med utbyggnad av ny tunnelbana, samt Växtbäddar i Stockholms stad – en handbok 2017. SLL åtar sig att följa häri angivna krav.
4.2.6 Återställande Det åligger SLL att med Projektmedel återställa alla tillfälligt nyttjade ytor, områden och anläggningar. Återställande ska ske till den standard som förelåg innan arbetena på platsen påbörjades om inte berörda Parter kommer överens om något annat. Projekteringen ska utföras i samråd med berörd Kommun och enligt Kommunens standard. De handlingar som ska ligga till grund för utförandet av respektive anläggning ska godkännas av berörd Kommun. Gemensam syn av berörda ytor ska göras dels innan arbetena påbörjas, dels vid återlämnande. Synen vid återlämnandet ska göras tidsmässigt i samband med slutbesiktning av entreprenaden. SLL:s åtaganden beträffande återställande ska anses vara fullgjorda då Kommunen efter syn vid återlämnandet	**4.2.6 Återställande** Det åligger SLL att med Projektmedel återställa alla tillfälligt nyttjade ytor, områden och anläggningar. Åtagandet inkluderar planering, projektering samt utförande. Återställande ska ske till den standard och med de funktioner som förelåg innan arbetena på platsen påbörjades om inte berörda Parter kommer överens om något annat. All projektering ska ske enligt teknisk handbok, i samråd med berörd Kommun och enligt Kommunens standard. De handlingar som ska ligga till grund för utförandet av respektive anläggning ska godkännas av berörd Kommun. Gemensam syn av berörda ytor ska göras dels innan arbetena påbörjas, dels vid återlämnande. Synen vid återlämnandet ska göras tidsmässigt i samband med slutbesiktning av entreprenaden. SLL:s åtaganden beträffande återställande ska anses vara fullgjorda då Kommunen efter syn vid återlämnandet skriftligen godkänner och övertar respektive anläggning.

skriftligen godkänner och övertar respektive anläggning. Om Kommunen begär ett annat återställande och kostnaden då överstiger värdet av återställande till ursprungligt skick, eller om Kommunens standard innebär samma resultat, ska Kommunen bekosta det överstigande värdet. *Arbetstunnlar* Alla arbetstunnlar, även de som endast används under byggtiden, tas i anspråk av SLL permanent. För de arbetstunnlar som ej ska användas i driftskedet gäller – om Parterna i det enskilda fallet inte kommer	Om Kommunen begär ett annat återställande och kostnaden då överstiger värdet av återställande till ursprungligt skick, eller om Kommunens standard innebär samma resultat, ska Kommunen bekosta det överstigande värdet. I det fall Parterna överenskommer om ett annat återställande än till den standard som förelåg innan arbetena började på platsen ska detta regleras i det avtal om förtydligande av nyttjanderätten som tecknas för den aktuella platsen, alternativt regleras i ett separat avtal om återställande. *Belysning* Projektering av belysning ska utföras av SLL enligt teknisk handbok. Dock har det skett en förändring gällande kap 41. *Dokumentation.* Nedan följer det som nu ska gälla avseende dokumentation: ”41.1 Ljuskällan och komponentregister har ersatts med DpPower. som är stadens nya dokumenterings och projekteringssystem. DpPower har även det ett behörighetssystem som man måste ha tillgång till och kunskap om. 41.2 Märkning (nya montagenummer genereras via DpPower)” *Trafiksignaler* Projektering av trafiksignaler utförs av Kommunens trafikkontor men bekostas med projektmedel. *Arbetstunnlar* Alla arbetstunnlar, även de som endast används under byggtiden, tas i anspråk av SLL permanent. För de arbetstunnlar som ej ska användas i driftskedet gäller – om Parterna i det enskilda fallet inte kommer överens om annat – att tunnelmynningen och mark utanför tunnelmynning tas i anspråk med tillfälligt

överens om annat – att tunnelmynningen och mark utanför tunnelmynning tas i anspråk med tillfälligt markanspråk och återställs efter byggskedet.	markanspråk och återställs efter byggskedet. *Kvarlämnande av konstruktioner i Kommunens mark* Utgångspunkten vid temporärt nyttjande av Kommunens mark är att byggnader, byggnadsrester, anläggningar, konstruktionsdelar, ledningar och andra föremål ska avlägsnas vid avflyttning. Parterna kan i vissa fall komma överens om att SLL äger kvarlämna konstruktionsdelar i Kommunens mark. Omfattningen och villkoren härför ska i sådana fall regleras i nyttjanderättsavtal alternativt i ett separat avtal om återställande. Har så inte skett ska samtliga konstruktionsdelar tas bort. I villkoren beträffande kvarlämnandet ska närmare anges i vilken omfattning delar får kvarlämnas och i vilken mån SLL ska vidta åtgärder med anledning av kvarlämnandet, allt i syfte att Kommunens framtida användning av marken inte ska begränsas eller fördyras. Om kvarlämnandet riskerar att medföra att Kommunens framtida användning av marken fördyras eller att marken minskar i värde ska villkoren innehålla ett åtagande om att SLL med projektmedel ska ersätta denna värdeminskning eller fördyring. Med undantag från vad som gäller enligt ovanstående får SLL kvarlämna avspända stag i mark på de platser och i den omfattning som framgår av **bilaga 4**. Stagen ska dock alltid tas bort ned till 2 meter under markytan. Samtliga konstruktioner som kvarlämnas ska alltid mätas in och dokumenteras på relationshandling som tillhandahålles Kommunen.
4.3.1 Samordning mellan Parterna Samordning krävs mellan Parterna i gränssnitt mellan tunnelbaneanläggningen och befintlig, pågående eller planerad bebyggelse och anläggningar. Parterna ska arbeta för att precisera förutsättningar och restriktioner för tunnelbane- respektive bostadsutbyggnad för att på bästa sätt underlätta utbyggnaden för respektive Part.	**4.3.1 Samordning mellan Parterna** Samordning krävs mellan Parterna i gränssnitt mellan tunnelbaneanläggningen och befintlig, pågående eller planerad bebyggelse och anläggningar. Parterna ska arbeta för att precisera förutsättningar och restriktioner för tunnelbane- respektive bostadsutbyggnad för att på bästa sätt underlätta utbyggnaden för respektive Part. Under perioden för Projektets genomförande kommer ett antal andra byggnads- och

	infrastrukturprojekt att genomföras i och omkring Kommunen. Vid tidpunkten för avtalets tecknande bedöms nedanstående projekt beröras, fler projekt kan tillkomma under Projektets gång: För följande projekt finns genomförandebeslut: a) Hagastaden b) Blasieholmen c) Hammarby sjöstad/Mårtensdal Följande projekt befinner sig i planeringsstadiet: d) Slakhusområdet e) Hamnvakten 7 f) Sockenplan Parterna har som avsikt att för ovanstående projekt, om någon av parterna så begär, teckna samordningsavtal beträffande bland annat dimensionering av SLL:s anläggning. Om någon av parterna så begär, ska Parterna träffa samordningsavtal i samband med genomförandet av vart och ett av övriga projekt, eller andra projekt som i framtiden kan tillkomma.
4.3.4 Ledningar Arbeten som berör eller på något sätt påverkar kommunala ledningar ska ske i nära samverkan med Kommunerna och med följande av Kommunernas ordinarie rutiner. Kommunerna ska verka för att Kommunernas avtal med ledningsägare kan nyttjas av SLL vid genomförandet av Delprojektet. SLL ska träffa avtal med ledningsägarna och kostnaderna som är förenliga med detta ska belastas Projektmedel. För det fall	**4.3.4 Ledningar och andra kommunala anläggningar** Arbeten som berör eller på något sätt påverkar kommunala ledningar och andra kommunala anläggningar ska ske i nära samverkan med Kommunen och med följande av Kommunens ordinarie rutiner. Kommunen ska verka för att Kommunens avtal med ledningsägare kan nyttjas av SLL vid genomförandet av Delprojektet. SLL ska träffa avtal med ledningsägarna och kostnaderna som är förenliga med detta ska belastas Projektmedel. SLL ska tillse att lokaliseringen av ledningar som flyttas alternativt nyförläggs godkänns av Kommunen. För det fall Kommunen har

Kommunen har anläggningsprojekt i anslutning till ledningsflytt som SLL ska utföra inom Projektet, ska SLL i samarbete med Kommunen samordna sådan ledningsflytt med Kommunens anläggningsprojekt.	anläggningsprojekt i anslutning till ledningsflytt som SLL ska utföra inom Projektet, ska SLL i samarbete med Kommunen samordna sådan ledningsflytt med Kommunens anläggningsprojekt. Åtgärder som behöver utföras i Kommunens anläggningar ska Huvudavtalet p. 4.2 bekostas med Projektmedel. *Projektering, granskning och dokumentation* I det fall SLL, inom ramen för tunnelbanans utbyggnad, utför anläggning som efter ett färdigställande ska ägas av Kommunen gäller följande: 1. Anläggningar ska projekteras enligt Kommunens Tekniska Handbok om inte annat överenskommes. 2. Part ansvarar för riktigheten av egna framtagna handlingar. 3. Kommunen ska granska och godkänna handlingar för respektive förfrågningsunderlag i de delar som avser kommunens anläggningar innan upphandling genomförs. Kommunens granskningstid ska i dessa fall vara tre arbetsveckor. 4. Fråga på, ändring eller liknande av Kommunen tidigare godkänd bygghandling som uppkommer under genomförandet ska besvaras av Kommunen inom 5 arbetsdagar. 5. I det fall Kommunen tillhandahåller SLL egna bygghandlingar svarar Kommunen själv för riktigheten av dessa. SLL ska däremot påpeka uppenbar felaktighet i handlingarna för åtgärdande. 6. SLL ska tillhandahålla kommunen underlag för relationshandlingar avseende de eventuella anläggningar som SLL utför åt kommunen. I förekommande fall ska SLL också tillhandahålla relevanta förvaltningsdata. *Övertagande* Om SLL utför anläggningar åt Kommunen så övertar kommunen dessa anläggningar i samband med särskild övertagandebesiktning, det vill säga besiktning av utförandet. I samband med övertagandebesiktningen ska anmärkningar från

	slutbesiktning av entreprenaden vara åtgärdade. Kommunen bereds därutöver möjlighet att närvara vid slutbesiktning av anläggningar som ska övertas av kommunen. Godkännande av slutbesiktning kräver däremot inte kommunens närvaro. I samband med övertagandebesiktning ska relationshandlingar samt eventuella driftinstruktioner överlämnas. Överlämnandet av handlingar ska också inkludera eventuella avtal och överenskommelser som omfattar Kommunens anläggningar. Vardera Parten ska ge den andre Parten möjlighet att utföra sådana tillsyns- och underhållsarbeten som respektive Part ansvarar för. Underhållsarbete ska utföras så att det inte stör de andre Partens verksamhet. Vid framtida förnyelse av egna anläggningar ansvarar respektive Part för att minimera störningar på den andre partens anläggningar.
4.3.5.2 Skadeståndsersättningar SLL ska vidta erforderliga skyddsåtgärder för att minimera omgivningsskador som följd av utbyggnaden av tunnelbanan. SLL svarar med Projektmedel för samtliga ersättningskostnader för skador som är direkt relaterade till utbygganden av tunnelbanan gentemot tredje man. Reglerna för skadeståndsersättning återfinns huvudsakligen i miljöbalken**.**	**4.3.5.2 Skadeståndsersättningar** SLL ska vidta erforderliga skyddsåtgärder för att minimera omgivningsskador som följd av utbyggnaden av tunnelbanan. SLL svarar med Projektmedel för samtliga ersättningskostnader för skador som är direkt relaterade till utbygganden av tunnelbanan gentemot tredje man. Reglerna för skadeståndsersättning återfinns huvudsakligen i miljöbalken. Tredje man inkluderar även sådan part som Kommunen genom avtal kan tvingas utge ersättning till. SLL:s ansvar för sådana avtalsförpliktelser förutsätter dock att avtalsvillkoren är i enlighet med allmänna rättsprinciper. SLL:s ansvar enligt ovan omfattar även åtgärder som vidtas eller underlåts av dess anställda samt av SLL

	anlitade entreprenörer, leverantörer och övriga personer.
4.3.8 Byggtrafik Ny punkt. (Delar motsvarar 4.2 i Huvudavtalet samt 7.5 i Delprojektavtalet)	**4.3.8 Byggtrafik** SLL förbinder sig att följa Kommunens anvisningar för byggtrafik. De gatusträckningar som SLL har för avsikt att använda för byggtransporter framgår i huvudsak av bifogade kartor, **bilaga 5**. Detaljerade anvisningar redovisas i samband med slutliga ställningstaganden för respektive trafikanordningsplan. Projektmedel ska bekosta befogade trafiksäkerhetshöjande åtgärder utefter de gator där byggtrafiken ska gå med utgångspunkt från kostnadseffektivitet. Kommunen utför de trafiksäkerhetshöjande åtgärderna efter samråd med Landstinget. Det åligger Parterna att i samråd planera och minimera nödvändig omgivningspåverkan till följd av byggtrafik. SLL ska i samverkan med Kommunen se över möjligheterna att använda vattenvägar för vissa transporter.
4.3.9 Gång-, cykel-, bil- och busstrafik Ny punkt. (Delar motsvarar 4.2 i Huvudavtalet samt 7.3 i Delprojektavtalet)	**4.3.9 Gång-, cykel-, bil- och busstrafik** Schaktarbeten vid stationer och tunnelmynningar kommer att påverka trafiken på Stockholms allmänna gator i större och mindre omfattning. Det åligger SLL att i samråd med staden planera och minimera nödvändig trafikpåverkan. Vissa arbeten, tex schaktningsarbeten vid stationer och tunnelmynningar, kommer att påverka trafiken på Kommunens allmänna gator i större och mindre omfattning. Gator och då specifikt huvudgator behöver som regel alltid, i någon omfattning, hållas öppna för trafik under utbyggnadstiden. Dock kan kortare avstängningstider erfordras i samband med något specifikt arbete. Framkomligheten för befintlig kollektivtrafik ska så långt som möjligt säkerställas för att undvika omvägar eller förseningar. Det åligger också SLL att visa och säkra hur åtkomst till fastigheter, garage, verksamheter och handel ska ske. Ovan nämnda ska alltid redovisas i de TA- planer som projektet lämnar in till Kommunen för godkännande.

	Provisorier för verksamheter, trafik, gång- och cykeltrafik, anläggningar, ledningar mm ska alltid föregås av en beredande ordning mellan Parterna som ska säkerställa nytta av provisoriet, omfattning, tid, genomförandet inklusive eventuella etappindelningar och återställning. Provisorier ska, om inte annat överenskommes, utföras till en nivå motsvarande kommunens Tekniska handbok eller standard för liknande anläggningar inklusive uppfyllande av myndighetskrav. Parterna är dock medvetna om att trafikprovisorier i normalfallet utförs till en standard och med en beräknad livslängd som understiger motsvarande för permanenta konstruktioner och anläggningar. Barnperspektivet ska särskilt beaktas under utbyggnadstiden och på de platser där barns skolvägar påverkas av utbyggnaden ska barnen på ett säkert sätt, kunna ta sig till och från skola mm. Tillgänglighet till kollektivtrafiken ska säkerställas under hela utbyggnadstiden. Behov av ersättningstrafik planeras normalt av SLL som projektägare och SLL, genom dess trafikförvaltning, som kollektivtrafikansvarig. SLL ska samråda med och hålla kommunen väl informerad om planering och slutgiltiga ställningstagande avseende behov av ersättningstrafik. Kostnader för ersättningstrafik som föranleds av tunnelbanans utbyggnad ersätts med projektmedel. Kommunen ansvarar med Projektmedel för erforderlig ombyggnad och anpassning av gator för ökad busstrafik i befogad utsträckning. Parterna ska gemensamt planera och definiera anslutningar för och gränssnitt mellan nya gång- och cykelvägar samt tunnelbanans stationer och entréer. SLL ansvarar för att med projektmedel, i samråd med Kommunen, göra de anpassningar och trafiksäkerhetshöjande åtgärder som krävs i anslutning till de områden som upplåts med nyttjanderätt. Kommunen ska utföra övriga anpassningar och trafiksäkerhetshöjande åtgärder. SLL ansvarar för att i normalfallet informera Kommunen ett år innan åtgärden ska vara utförd. SLL ska i nära samråd med Kommunen, och i enlighet med teknisk handbok, planera, projektera samt

	utföra nya gång- och cykelvägar som Kommunen bedömer nödvändiga för att klara framkomligheten till nya stationer och entréer. Projektering av belysning ska utföras av SLL enligt kravspecifikation från Kommunens trafikkontor. Kommunen ska stå kostnaden för dessa arbeten. Om Kommunen så begär ska Kommunen själv utföra dessa arbeten.

* * * * *

Detta avtal har upprättats i tre (3) likalydande exemplar av vilka parterna tagit var sitt.

Stockholm den

För Stockholms kommun
genom dess exploateringsnämnd

.....
( )

.....
( )

För Stockholms kommun
genom dess trafiknämnd

.....
( )

.....
( )

För Stockholms läns landsting
genom dess trafiknämnd

.....
( )

.....
( )

BILAGOR

1. Mall nyttjanderättsavtal
2. Processbeskrivning nyttjanderättsavtal.
3. Hanteringsordning träd och vegetation
4. Spontstag som tillåts kvarlämnas i stadens mark.
5. Transportvägar byggtrafik